

فارس خلیج

ناگفته‌های جزیره خارک

بیسنده: ویلیم فلور

و دنیل تی پوتس

ترجم: الناز بلوری فرد

و محسن شریف نژاد

خلیج فارس

داستان ناگفته‌های جزیره خارک

- عنوان و نام پدیدآور : خلیج فارس: داستان ناگفته های جزیره خارک / نویسنده ویلیم فلور، با همکاری دنیل تی پوتس؛ مترجم الناز بلوری فرد، با همکاری محسن شریف نژاد.
- مشخصات نشر : تهران: انتشارات نگاه، ۱۴۰۰.
- مشخصات ظاهری : ۳۳۳ ص.: مصور، نمونه.
- شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۲۶۷-۱۱۱-۲
- فهرست نویسی : فیپا
- عنوان اصلی : Khark: the island's untold history, [2017].
- یادداشت : کتابنامه: ص. [۳۱۹] - ۳۳۳.
- عنوان دیگر : داستان ناگفته های جزیره خارک.
- موضوع : جزیره خارک -- تاریخ
- موضوع : Khark Island (Iran) -- History
- موضوع : حفاری ها (باستان شناسی) -- ایران -- جزیره خارک
- موضوع : Excavations (Archaeology) -- Iran -- Khark Island
- موضوع : جزیره خارک -- آثار تاریخی
- موضوع : Khark Island (Iran)-- Antiquities
- شناسه افزوده : پاتس، دنیل تی.
- شناسه افزوده : Potts, Daniel T.
- شناسه افزوده : بلوری فرد، الناز، ۱۳۵۸ -، مترجم
- شناسه افزوده : شریف نژاد، محسن، ۱۳۶۲-، مترجم
- رده بندی کنگره : DSR۲۱۴۴
- رده بندی دیویی : ۹۵۵/۷۳۵۵
- شماره کتابشناسی ملی : ۷۵۳۰۴۲۲

خلیج فارس

داستان ناگفته‌های جزیره خارک

نویسنده: ویلیم فلور
با همکاری دنیل تی پوتس

مترجم: مهندس الناز بلوری فرد
با همکاری مهندس محسن شریف نژاد

مؤسسه انتشارات نگاه
«تأسیس ۱۳۵۲»

ویلیم فلور

خلیج فارس

داستان ناگفته‌های جزیره خارک

ترجمه‌ی الناز بلوری فرد

چاپ دوم: مرداد ۱۴۰۰

شمارگان: ۲۰۰

چاپ: کسری

قیمت: ۹۵/۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۲۶۷ - ۱۱۱ - ۲

حق چاپ محفوظ است.

مؤسسه انتشارات نگاه

«تأسیس ۱۳۵۲»

دفتر مرکزی: خیابان انقلاب، خیابان شهدای ژاندارمری،

بین خیابان فخر رازی و خیابان دانشگاه، پلاک ۶۳، طبقه ۵

تلفن: ۱۲ - ۶۶۹۷۵۷۱۱، تلفکس: ۶۶۹۷۵۷۰۷

فروشگاه: خیابان کریمخان - بین ایرانشهر و ماهشهر - پلاک ۱۴۰

تلفن: ۸۸۴۹۰۱۳۸ - ۸۸۴۹۰۱۹۵

negahpub1@gmail.com

www.negahpub.com negahpub newsnegahpub

تقديم به ناخدایان و کرانه نشینان خلیج فارس

و به آهوی چشمان مهربان مادرم: بانو ژاله حشمت

فهرست

۱۱.....	درباره نویسنده.....
۱۳.....	یادداشت پروفیسور فلور برای مترجم.....
۱۵.....	مقدمه دکتر عبدالکریم مشایخی.....
۲۳.....	سخن مترجم.....
۲۷.....	مقدمه.....

۳۱.....	فصل اول: تاریخچه و جغرافیای ابتدایی خارک.....
۳۳.....	شواهد و اکتشافات باستان شناسی اولیه.....
۴۲.....	پژوهشهای باستانشناسی در خارک.....
۴۸.....	تجزیه و تحلیل نتایج کاوشهای گیرشمن.....
۵۴.....	اکتشافات مناقشه برانگیز خارک.....

۵۷.....	فصل دوم: خارک در اوایل اسلام و دوران صفوی.....
---------	--

۶۵.....	فصل سوم: خارک در قرن هجدهم.....
۶۵.....	هلندیها در جزیره خارک (۱۷۶۶م-۱۷۵۳).....
۶۶.....	مشکلات هلندیها در بصره.....
۷۱.....	پیشنهاد برای پروژه خارک.....

۸۱.....	تصویب پروژه خارک.....
۸۴.....	اقدام هلند علیه بصره.....
۹۰.....	روابط هلند با میرحسین و کریم خان.....
۹۴.....	تقویت خارک و جمعیت آن.....
۱۰۱.....	واکنش انگلیس به توافق هلند در خارک.....
۱۰۵.....	کناره گیری نهایی از بصره.....
۱۱۰.....	قتل میر حسین.....
۱۱۹.....	روابط هلند با کریم خان.....
۱۲۱.....	قیام میرمهنّا.....
۱۲۶.....	حمله میرمهنّا به خارک.....
۱۳۱.....	تقویت روابط با میرمهنّا.....
۱۳۵.....	مبارزات کریم خان علیه بنی کعب و میرمهنّا.....
۱۴۴.....	تصمیم کمپانی هند شرقی برای واگذاری و ترک جزیره خارک.....
۱۴۵.....	حمله هلند به میرمهنّا.....
۱۴۸.....	سقوط خارک.....
۱۵۳.....	هلندی خارک را ترک کردند.....
۱۵۵.....	واکنش در آمستردام و باتاویا.....
۱۵۶.....	شکست انگلیس در خارک و ترک بوشهر.....
۱۶۵.....	مرگ میرمهنّا.....
۱۶۹.....	پایان کنیه‌اوزن (کنیه‌اوزن).....
۱۷۴.....	نتیجه گیری.....
۱۷۵.....	خارک و انگلیسیها.....
۱۸۰.....	ایک دیگر به خارک علاقه‌ای ندارد.....

۱۸۳.....	فصل چهارم: خارک در قرن نوزدهم.....
۱۸۳.....	بوشهر اداره خارک را به دست میگیرد.....
۱۸۵.....	تمایل بریتانیای کبیر برای اشغال خارک (۱۸۱۰ م).....
۱۸۹.....	جزیره در سال ۱۸۳۰ م.....
۱۹۶.....	اولین اشغالگری انگلیس (۱۸۴۲-۱۸۳۸).....

- ۱۹۹.....عدم وجود مشکل در تأمین مایحتاج
- ۲۰۵.....فعالیت انگلیسی‌ها در خارک
- ۲۰۹.....ساکنین بریتانیا در خارک
- ۲۱۲.....خارک بار دیگر تحت تسلط ایرانیان
- ۲۲۱.....وضع مالیات
- ۲۲۵.....یک ماجرای داخلی
- ۲۲۷.....فرمانده پارتی باعث بروز مشکلاتی می‌شود
- ۲۳۲.....انبار زغال سنگ
- ۲۳۵.....ساختمان‌های ویران‌شده
- ۲۳۸.....ورود نیروهای نظامی جدید ایران و بروز مشکلات ناشی از آن
- ۲۴۹.....دومین اشغالگری بریتانیا (۱۸۵۷ م.)
- ۲۵۶.....خارک پس از عزیمت انگلیسی‌ها
- ۲۶۱.....فصل پنجم: خارک در قرن بیستم
- ۲۷۸.....پایان روش سنتی زندگی
- ۲۸۹.....خارک به یک مجموعه صنعتی تبدیل می‌شود
- ۲۹۳.....پیوست شماره ۱: آیا خارک، ملک شیخ بوشهر بوده‌است؟
- ۲۹۹.....پیوست شماره دو: مقبره محمد بن حنیفه
- ۳۰۵.....دیگر اماکن مذهبی اسلامی
- ۳۰۷.....پیوست شماره ۳: رونوشت نامه‌هایی در باب جزیره نشینان
- ۳۱۹.....منابع
- ۳۲۳.....Bibliography

درباره نویسنده

«ویلم فلور»^۱ تحصیلات دانشگاهی خود را در سالهای ۶۷-۱۹۶۳ در رشته‌های اقتصاد توسعه یافته، جامعه‌شناسی غیر غربی و اسلام‌شناسی در دانشگاه «اوترخت»^۲ هلند آغاز کرد و زبان‌های عربی و فارسی را نیز یاد گرفت. وی مدرک دکترای خود را در سال ۱۹۷۱ از دانشگاه «لیدن»^۳ دریافت کرد. از سال ۱۹۸۳ تا زمان بازنشستگی به عنوان متخصص انرژی با بانک جهانی همکاری می‌کرد. در این دوره وی آثار زیادی درباره تاریخ اقتصادی - اجتماعی ایران به رشته تحریر در آورد. کتاب‌های وی عبارتند از: بهداشت و درمان در ایران دوره قاجار، کشاورزی در عهد قاجار، تاریخچه نمایش در ایران و خلیج فارس در ۹ جلد با عناوین خلیج فارس: تاریخ سیاسی و اقتصادی پنج شهر بندری از ۱۵۰۰ تا ۱۷۳۰ م، خلیج فارس: ظهور اعراب در خلیج فارس ۱۷۴۷-۱۷۹۲ م، خلیج فارس: ظهور و افول بندرلنگه، خلیج فارس: بندرعباس، دروازه تجاری طبیعی جنوب شرقی ایران، خلیج فارس: ارتباط نواحی داخلی کشور با بوشهر، برازجان، کازرون، بنی کعب و بندرعباس، خلیج فارس: اعراب هوله کرانه شیبکوه ایران و خلیج فارس؛ داستان ناگفته جزیر خارک، وی آثار دیگری نیز دارد از جمله، سفرهایی در نواحی شمالی ایران ۱۷۷۴ - ۱۷۷۰، القاب و مواجب در ایران صفوی و تاریخچه اجتماعی روابط جنسی در ایران، کار و صنعت در ایران ۱۹۴۱-۱۸۵۰، اصناف، تجار و علما در ایران سده نوزدهم، ظهور و سقوط نادر شاه، بازی‌های ایرانی.

آثاری که وی ترجمه کرده‌است، شامل اثر «ساموئل گوتلیب گملین»^۴ تحت عنوان

1 Willem Floor

2 University of Utrecht

3 University of Leiden

4 Samuel Gottlieb Gmleln

سفرهایی به شمال ایران ۱۷۷۰-۱۷۷۴ م، آستاراخان آنو ۱۷۷۰ و هم چنین کتابی است تحت عنوان مردی از دو جهان اثر «پتروس بدیک»^۱ در ایران ۱۶۷۰-۱۶۷۵ م، ترجمه از لاتین این کتاب اثر «کولت اواس»^۲ است. دکتر فلور با همکاری حسن جوادی نیز کتاب گلستان ارم: تاریخ شیروان و داغستان نوشته «عباس قلی آقا باکیخانوف»^۳ و سفر در ایران و قفقاز ۱۶۴۷ و ۱۶۵۴ م، نوشته «اولیا چلبی» را نیز ترجمه کرده است.

ویلیم فلور، تاریخ نگار و ایران شناس هلندی در هشتمین دوره جشنواره فارابی به سبب جمیع آثارش در حوزه ایران شناسی موفق به دریافت جایزه این جشنواره شد.

1 Pedros Bedik

2 Colette Ouahes

3 Abbas Qoli Aqa Bakikhanov

یادداشت پروفیسور فلور برای مترجم

برای اکثر مردم خاک جز نام ترنمال نفت در خلیج فارس است که در باره آن دانش دیگری ندارند. این جای تأسف است زیرا جزیره خاک در طول قرنهای متمادی معتمدی و تباری استوار بوده است. عملکرد مذهبی آن از زمانهای ماقبل تاریخ پیش می‌رود همانگونه که توسط مقبره‌های ^{مملکت} آنجا نیز یافت شده است. علاوه بر این بقلای یک آتشگاه و کلیسا مسیحی و معصومه از دوره ساسان نیز وجود دارند. در مرحله بعدی مقبره محمدی جنفیه قرار دارد که هدف زیارت بود.

از قریب قبل مارک به کدخدایان کسی که به دست و از بعد از اصفهانی گفتند در
حالی که در دولت زند به عنوان بازرسان هم تبدیل شد هنگامیکه شرکت هانگ هوند
شرکت خود را در آنجا تأسیس کرد. در دوره قاجار انگلیسها خاک را دربار اشغال
کردند. پس از سال ۱۸۴۰ میلادی خاک موقعیت استراتژی خود را برای حدود
یک زده از دست داد تا حدوداً آن را در دهه ۱۹۵۰ میلادی در باره دست
آورد. هنگامی که ایرو جزیره به یکی از مستعمرات پادشاهی نفعی تبدیل شد.

آر می‌خواہد در مورد تاریخ خلیج فارس بیشتر بدانید این کتابها جای خوبی برای شروع است. امیدوارم که از خواندن این کتاب کے

با ترجمه خانم انتوری نزد امکان پذیر شده است، بسیار لذت برده
باشید برای همین از او سپاس سترا رم

William Thos

۳.۲.۲.۳

ولیم فلور

[Handwritten signature]

مقدمه دکتر عبدالکریم مشایخی

درباره جزیره خارک، جزیره‌ای که تا اواسط دهه ۱۹۵۰ میلادی/ ۱۳۲۹ ه.ش برای بسیاری از ایرانیان و جهانیان ناشناخته باقی مانده بود، اما از دیدگاه پری فوگ، مسافر آمریکایی در سال ۱۸۷۵ م. / ۱۲۵۴ خورشیدی «مهم‌ترین نقطه استراتژیک خلیج فارس» و از منظر جلال آل احمد، «ذُر یتیم خلیج فارس» به شمار می‌رفت، مطالعه و پژوهش‌های تاریخی و باستان‌شناسی قابل توجهی انجام گرفته که در کتاب «جزیره خارک» اثر دکتر ویلم فلور ایرانشناس هلندی برای اولین بار مورد بحث و بررسی و نقد و تحلیل قرار گرفته است.

در زبان فارسی احتمالاً اولین کتابی که درباره جزیره خارک به چاپ رسیده «جزیره خارک؛ ذُر یتیم خلیج» تألیف جلال آل احمد نام دارد که چاپ اول آن به سال ۱۳۳۹ خورشیدی در کتابخانه دانش تهران انجام یافته است. آل احمد، در سال ۱۳۳۷ خورشیدی به دعوت کنسرسیوم نفت برای مدتی کوتاه به جزیره خارک می‌رود و اثری کم نظیر تهیه و تألیف می‌نماید که به نوشته دکتر جمشید صداقت‌کیش نسبت به سایر کتابهایی که درباره خارک نوشته به دلیل ضمائم آن از اولویت خاصی برخوردار است. (صداقت‌کیش، کتاب‌شناسی توصیفی خلیج فارس، ۱۳۷۹، ص ۲۴)

در سال ۱۳۴۷ خورشیدی کتاب دیگری درباره جزیره خارک تألیف احمد فرامرزی به کوشش برادرش حسن فرامرزی در چاپخانه ابن سینا تهران به چاپ می‌رسد که بیشتر مباحث کتاب درباره تاریخ و جغرافیا، آثار باستانی و تحولات دهه ۱۳۴۰ خورشیدی که بیشتر مرتبط با فعالیت‌های نفتی و تأسیسات آن جزیره است و از منظر دکتر صداقت‌کیش این کتاب جزو بهترین کتابهایی است که در مورد جزیره خارک تدوین شده چه

علاوه بر منابع و مآخذی که مولف استفاده کرده، شخصا در سال ۱۳۲۷ خورشیدی از خارک دیدن کرده و از مشاهدات خویش مطالبی نوشته و ضمناً در یک مورد از آگاهانی مانند ناخدا عباس دریانورد که اولین کشتی دوره رضاشاه به خارک برده نیز پرسش‌هایی می‌کند که در آن کتاب آمده‌است. (همان، ص ۱۳۴)

شایان ذکر است که در سال‌های بعد کتاب‌های دیگری مانند **تاریخ و آثار باستانی جزیره خارک**: تالیف رضا دشتی، از آراکیا تا خارک: تالیف عبدالله امانی، **هلندیان در جزیره خارک**: تالیف دکتر ویلم فلور ترجمه ابوالقاسم سری، **تبعیدگاه خارک: یادداشت‌های انجوی شیرازی در زندان خارک**، به کوشش مهین صداقت پیشه، **نمایش در خارک: جهانشیر یاراحمدی**، **جزیره خارک در دوره استیلای نفت: خسرو خسروی**، **پژوهش باستانشناسی جزیره خارک: حمید زارعی**، **اهل زمین، موسیقی و اوهام خارک: محسن شریفیان**، **جزیره خارک: گریشمن**، **چهارده ماه در خارک: کریم کشاورز**، **تخت سلیمان**، **راهنمای آثار باستانی جزیره خارک** تالیف دکتر علی اکبر سرفراز و معدود کتابهای دیگری نیز به چاپ رسیده است که در مجموع اطلاعات ارزشمندی به علاقمندان مباحث خارک ارائه می‌نمایند، اما کتاب **جزیره خارک فلور** از محاسن و نوآوریهای برخوردار است که در این نوشتار به آن می‌پردازیم. ویلیم فلور، با عنایت به اشرافی که به زبان فارسی و بسیاری از زبان‌های دیگر دارد، در این کتاب تلاش کرده، اکثر منابع و مآخذی را که درباره جزیره خارک پژوهش و تألیف شده، مورد توجه و مذاقه قرار دهد.

فصل اول کتاب از خواندنی‌ترین فصول این پژوهش تاریخی، باستان‌شناسی است که نویسنده تلاش نموده، ظهور خارک در نقشه‌های اروپایی خلیج فارس و اقیانوس هند از قرن شانزدهم میلادی را مورد تدقیق و بررسی قرار دهد. در این فصل اگر چه به تاریخچه و جغرافیای آغازین خارک پرداخته شده، اما نویسنده در مبحثی با عنوان «شواهد و اکتشافات باستان‌شناسی اولیه»، روند پژوهش‌های باستان‌شناسانه جزیره از سال ۱۶۶۳/م. ۱۰۷۳ ه.ق که مسافری پرتغالی به نام مانوئل گودینهو مشاهدات خود را از یک باستان‌شناسی در خارک بر روی کاغذ آورد، تا آخرین کاوش‌هایی که منجر به کشف یک کتیبه هخامنشی در سال ۱۳۸۶ گردید، مورد بررسی قرار دهد.

در این فصل با استناد به آثار نویسندگان یونانی و رومی مانند بطلمیوس، استرابون، پلینی، آریانوس و دیگران تأکید دارد که پیشینه این جزیره به دوران ماقبل تاریخ می‌رسد

و برای اثبات این ادعا از ژان دی تیونو مطلبی می‌آورد که در سال ۱۶۶۵م/ ۱۰۷۵ه.ق از این جزیره دیدن کرده و از تعدادی چاه باستانی که داخل صخره‌ها حفر شده‌اند، یاد کرده- است.

گزارش‌های بعدی باستان‌شناسانه از کارستن نیبور در سال ۱۷۶۴م/ ۱۱۷۷ه.ق و در زمان حضور هلندیها در جزیره خارک و ویلیام هود در سال ۱۸۱۷م/ ۱۲۳۲ه.ق و جورج کیل در سال ۱۸۲۴م/ ۱۲۳۹ه.ق و کاپیتان ای. دابلیو. استیف در سال ۱۸۵۷م/ ۱۲۷۳ه.ق می‌باشد که همگی به شکل میدانی از جزیره دیدن کرده بودند. اما جامع‌ترین مباحث پیرامون پژوهشهای باستانشناسی جزیره خارک توسط هرتسفلد آلمانی در سال ۱۹۲۶م/ ۱۳۰۴ه.ش و گریشمن فرانسوی در سال ۱۹۵۹م/ ۱۳۳۷ه.ش و یک باستانشناس بلژیکی به نام ارنی هارینگ در سال ۱۹۷۲م/ ۱۳۴۸ه.ش انجام گرفت که در آن سال از جزیره دیدن کرد و پژوهش‌های جامعی از مقبره‌های موجود «پالمیرین» به نتیجه رساند و به این داده علمی و تاریخی رسید که مقبره‌های موجود در جزیره به قرون دوم و سوم میلادی و جامعه مسیحیان و زرتشتیان و یهودیان تعلق دارد.

در همین فصل دکتر فلور به تجزیه و تحلیل نتایج کاوش‌های گریشمن و هرتسفلد و به روایت اکتشافات مناقشه برانگیز خارک می‌پردازد و با اشاره به یک مجسمه سنگ آهک انسان نما به سبک سومری که استیو Steve این یافته را سندی از تاریخ هزاره سوم پیش از میلاد برای مقبره‌های بزرگ در جزیره معرفی کرده است، اما فلور با استناد به پژوهش باستانشناس ایرانی، مجید زاده اصالت این قطعه را که در سال ۱۹۸۰م/ ۱۳۵۸ه.ش در خارک پیدا شد، مشکوک می‌داند و آن را کار یک جاعل مدرن معرفی می‌نماید.

او در غایت به این مطلب اشاره دارد که در سال ۲۰۰۷م/ ۱۳۸۵ه.ش که خبرگزاری ایران از کشف یک سنگ نبشه هخامنشی بر روی یک صخره در خارک سخن گفته که نارسایی نشانه و بی‌معنایی متن و علائم حاصل، جعلی بودن سنگ نبشته را به شکلی آشکار نشان می‌دهد و این سؤال اساسی باقی می‌ماند که این خشت نبشته کار کسی بوده که خط میخی کهن فارسی را می‌دانسته یا اینکه قدیمی است که هنوز هم مشخص نشده است.

فصل دوم کتاب با عنوان «خارک در اوایل اسلام و دوران صفوی» اشاره‌ای گذرا به تاریخ و جغرافیا و اوضاع اجتماعی جزیره به هنگام ورود اسلام به این منطقه دارد و مولف تلاش نموده که با مراجعه به آثار متقدم اسلامی مانند «صورة الارض» ابن حوقل و «مسالك و الممالك» اصطخری و کتاب یاقوت حموی که از زندگی مردم آن جزیره در آن

دوران و صید مروارید که مهم‌ترین منبع درآمد آنان بوده است، مطالبی در اختیار خوانندگان کتاب قرار می‌دهد.

فلور بدون اینکه اوضاع اجتماعی این جزیره در دوران حکومت‌های متقارن مورد بحث و بررسی قرار دهد، سریع و گذرا از قرون اولیه اسلامی به قرن شانزدهم میلادی و تحولات آن جزیره از منظر سفرنامه‌نویسان عصر صفوی توجه کرده و تصریح می‌نماید که نام جزیره برای اولین بار بر روی یک نقشه پرتغالی در دهه ۱۵۴۰ م. ظاهر شد. همچنین با استناد به سفرنامه پیترو دلاواله می‌نویسد که در سال ۱۶۲۵ م. ساکنان منطقه بین خارک و بصره مجاز به تجارت آزاد با پرتغالی‌ها بودند. مباحث مختصر دیگری که در پایان فصل آمده به نقل از دیگر سفرنامه نویسان خارجی مانند گودینهو و ژان دی تیونو و همیلتون می‌باشد که بیشتر به نقش ایستگاهی جزیره خارک در مبادلات تجاری بین بصره و این جزیره در تامین آب شرب و حمل و نقل اسب که در این جزیره تربیت می‌شد و به بازار مسقط ارسال می‌گردید، پرداخته‌است.

و اما بیشترین مباحث کتاب حاضر به فصل سوم «خارک در قرن هیجدهم» اختصاص یافته که نویسنده تاریخ حضور هلندی‌ها در جزیره خارک از سال ۱۷۵۳ میلادی تا زمان خروج آنان توسط میرمهنای بندرریگی در سال ۱۷۶۶ میلادی مورد بحث و بررسی قرار داده‌است. شایان ذکر است که هلندی‌ها پس از اختلافاتی که با متسلم (پاشای بصره) که در آن زمان زیر سیطره امپراتوری عثمانی بوده، پیدا کردند به بندر ریگ آمده و پس از موافقت با حکمران وقت آن بندر (میرناصر) جزیره خارک را مکانی مناسب برای فعالیت‌های اقتصادی کمپانی واک که زیر نظر مدیران باتاویا اداره می‌شد، در اختیار گرفتند. فلور، که قبل از نگارش کتاب «جزیره خارک» دو کتاب دیگر درباره حضور هلندی‌ها در خلیج فارس و جزیره خارک با عنوان «هلندیان در جزیره خارک» و «اختلاف تجارتی ایران و هلند» به چاپ رسانیده که آن دو کتاب توسط ابوالقاسم سری در مجموعه انتشارات توس تهران به چاپ رسیده است، در آن کتابها به طور مفصل تاریخ حضور هلندیها در آبراه خلیج فارس و مراودات تجاری و سیاسی آنان با دولت‌های صفوی، افشاری و زندیه مورد بحث و بررسی قرار داده و در کتاب «هلندیان در جزیره خارک» حضور هلندیها در این جزیره و مناقشات آنان با میرمهنای در جزیره خارک و مستند به اسناد این گروه از اروپائیان گزارش نموده است.

اگر چه فلور در این فصل که بیش از ۷۰ صفحه از کتاب را در بر می‌گیرد، مطالب جدیدی برای خوانندگان ارائه نمی‌نماید، اما در مقایسه با کتاب قبلی خود که رویکردی

تهاجمی و بدبینانه به میرمهنای بندر ریگی و اقدامات او علیه هلندی‌ها دارد، سعی نموده با دسترسی به آثار دیگری که کسانی چون جان پری مولف «کریم خان زند» و برخی از مولفان وتاریخ نگاران ایرانی در سالهای اخیر درباره رویارویی میرمهنای هلندی‌ها نوشته‌اند، اندکی از تندی قلم خود بکاهد و در جای جای کتابش از راهزنی دریایی و اینکه میرمهنای همه اعضای خانواده‌اش را به قتل رسانید، سخن نگوید. شایان ذکر است که بعد از چاپ دو کتاب مذکور ویلم فلور، نویسنده‌گانی مانند دکتر سید جعفر حمیدی استاد دانشگاه شهید بهشتی تهران و خورشید فقیه در دفاع از مواضع میرمهنای بندر ریگی آثاری به چاپ رسانیدند که رویکرد مثبت به اقدامات سردار جنوب علیه حضور هلندی‌ها در خلیج فارس و جزیره خارک داشتند و با رویکردی انتقادی به آثار فلور پرداخته‌اند. عناوینی که در فصل سوم مورد بحث و بررسی قرار گرفته عبارتند از: مشکلات هلندی‌ها در بصره، پیشنهاد برای پروژه خارک، تصویب پروژه خارک، اقدام هلند علیه بصره، روابط هلندی‌ها با میرحسین و کریم خان، تقویت خارک و جمعیت آن، واکنش انگلیس به توافق هلند در خارک، کناره‌گیری نهایی از بصره، قتل میرحسین، روابط هلند با کریم خان، قیام میرمهنای، حمله میرمهنای به خارک، تقویت روابط با میرمهنای، تصمیم کمپانی هند شرقی برای واگذاری و ترک جزیره خارک، حمله هلند به میرمهنای، سقوط خارک، هلندی‌ها خارک را ترک کردند، واکنش در آمستردام و باتاویا.

قابل توجه است که فلور در آخرین سطور این فصل جمله‌ای آورده که بیانگر سرافکنده‌گی هلندی‌ها در مصاف با میرمهنای بندر ریگی و مردم جنوب ایران و توجیه شکست یکی دیگر از دول استعماری اروپاست که بعد از پرتغالی‌ها مجبور به ترک آبراه استراتژیک خلیج فارس شدند. فلور می‌نویسد: «با این حال، همه می‌خواستند این شکست را فراموش کنند شکستی که برای هلند بسیار شرم آور بود و در نتیجه این موضوع به فراموشی سپرده شد چرا که کمپانی هند شرقی هلند(واک) در آن زمان با مشکلات جدی‌تری مواجه بود».

فلور، در فصل چهارم با عنوان «بوشهر اداره خارک را به دست می‌گیرد» تلاش دارد بعد از خروج هلندی‌ها از جزیره تحولات آنجا را با توجه به حاکمیت خاندان آل مذکور در بوشهر و رقابت‌های منطقه‌ای این خاندان با رقبایشان در گناوه و ریگ و دشتستان مورد بحث و بررسی قرار دهد. شایان ذکر است که خاندان آل مذکور به مدت یکصد سال از ۱۷۵۰ میلادی تا ۱۸۵۰ میلادی بر بوشهر حکومت کردند و در طول این دوران همواره به جزیره خارک توجه ویژه‌ای داشتند هر چند به دلیل حضور هلندی‌ها و در سالهای بعد انگلیس هرگز نتوانستند اقتدار خود را بر آن جزیره اعمال نمایند.

در این فصل به جنگ‌های ایران و انگلیس در سالهای ۱۲۵۴ ه.ق / ۱۸۳۸ م و ۱۲۷۳ ه.ق / ۱۸۵۶ م اشارتی گذرا دارد و چگونگی اشغال جزیره خارک در هر دو دوره جنگ توسط انگلیسی‌ها مورد بحث قرار داده است. قابل ذکر است که در دوره محمدشاه قاجار (۱۲۶۴-۱۲۵۰ ه.ق) و ناصرالدین شاه (۱۳۱۳-۱۲۶۴ ه.ق) دو بار به دلیل اختلافات ایران و انگلیس بر سر مسئله هرات نیروهای انگلیسی اقدام به لشکرکشی به جزیره خارک و بندر بوشهر کردند که پس از انعقاد صلح بین دو طرف انگلیسی‌ها جزیره را تخلیه و در اختیار ایرانیان قرار دادند.

فصل آخر کتاب (فصل پنجم) با عنوان «خارک در قرن بیستم» به بررسی تحولاتی اختصاص یافته که با حاکمیت طایفه حیات داوود در بندر ریگ و جزیره خارک همراه است. طایفه حیات داوود از حیات غیبی‌های خرم آباد لرستان هستند که به روایت الله کرم خان حیات داوودی در دوره صفویه به دلایلی از موطن اصلی خودشان جدا شده و در ناحیه‌ای که اکنون به بلوک حیات داوود مشهور است، متوطن گردیده‌اند. جد اعلای این خاندان، حسینقلی خان نام داشته که ابتدا در گناوه سکونت داشته و در سالهای بعد به دلیل کشاکش با طایفه ذعابی که در بندر ریگ مستقر شدند، بعدها منطقه فرمانروایی آنان از قریه حصار تا گناوه و بندر ریگ و رودخانه گسترش یافت.

دکتر فلور در کتاب جزیره خارک تلاش می‌نماید اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بندر ریگ، گناوه و به ویژه جزیره خارک را در دوران اخلاف حسینقلی خان از جمله خانعلی خان، حیدرخان، الله کرم خان و فتح الله خان حیات داوودی را بحث و بررسی نماید. متنفذترین فرد خاندان حیات داوودی، حیدرخان نام داشت که در جریان جنگ جهانی اول با همکاری احمدخان انگالی و اسماعیل خان شبانکاره‌ای اتحادیه‌ای مبنی بر بی‌طرفی در دوران جنگ (۱۳۳۳-۳۶ ه.ق / ۱۹۱۴-۱۸ م) تشکیل دادند.

بعد از درگذشت حیدرخان در سال ۱۳۱۳ خورشیدی فرزندش الله کرم خان که مردی فاضل و درس خوانده بود و شش جلد کتاب ترجمه و تالیف نموده جانشین او گردید. الله کرم خان خانواده‌ای تحصیل کرده بود که چندان علاقه‌ای به سیاست نداشت، با وجود این دو بار در دوره رضاشاه دستگیر و زیر نظر قرار گرفت. بعد از درگذشت الله کرم خان فرزندش فتح الله حیات داووی (۱۳۴۳-۱۲۹۴ ه.ش) به جانشینی او رسید. دوران ضابطی او با فراز و نشیب‌ها و تحولات بسیاری همراه بود، پیدایش نهضت جنوب ایران در سال ۱۳۲۵ خورشیدی، طغیان فارس و جنبش طوایف قشقایی، ممسنی و بویراحمدی در سال ۱۳۴۱ خورشیدی، مساله جدایی جزیره خارک از دست خاندان حیات داوودی که ادعای مالکیت آن جزیره را داشتند و ایجاد تاسیسات نفتی که فلور در مبحثی از آن با

عنوان «خارک به یک مجموعه صنعتی تبدیل می‌شود» یاد می‌کند، از منظر نویسنده کتاب تغییرات سریع در شیوه زندگی مردم جزیره خارک و پشت سرگذاشتن آثار و خاطرات سنتی زندگی همه در این دوره اتفاق افتاد. فلور با آوردن فرازهایی از مباحث کتاب جلال آل احمد و خسرو خسروی تاکید دارد که همانگونه که آل احمد فهمید خارک در قرن بیستم به سرعت به یک پایگاه مرزی وابسته به فناوری غربی تبدیل شد و تحولات جمعیتی آنچنان چهره این جزیره را تغییر داد که جمعیت غیر محلی به مراتب بیشتر از بومیان آنجا بود.

پایان بخش کتاب، اشاره‌ای گذرا به اختلافات فتح الله خان حیات داووی با دولت پهلوی دوم است که با استناد به مقاله‌ای که در روزنامه سروش شیراز در آن زمان به چاپ رسیده، فلور، صحت ادعای فتح الله خان را زیر سؤال می‌برد و مالکیت این جزیره را از زمان فتح‌علی‌شاه به بعد دولتی معرفی می‌نماید.

در اینجا باید اذعان نمود که کتاب جزیره خارک ویلم فلور با عنایت به دسترسی که این نویسنده به اسناد تاریخی و پژوهش‌ها و آثار مرتبط با این جزیره داشته و اشراف ایشان به زبان فارسی و ده زبان دیگر و مطالعه و بررسی آثار فارسی درباره این جزیره نسبت به آثار دیگری که تاکنون درباره جزیره خارک تالیف ترجمه و پژوهش شده از جامعیت بیشتری برخوردار است و همانگونه که نویسنده نیز در آغاز کتاب آورده، می‌تواند برای علاقمندان به مباحث این جزیره باستانی- تاریخی مفید واقع شود.

در آخر ضروری می‌بینم از دانشمند فرزانه و ایران شناس شهیر هلندی، دکتر ویلم فلور که اهتمام ویژه در نگارش تاریخ آبراه استراتژیک خلیج فارس و بنادر و جزایر آن داشتند و همواره در بسیاری از مجامع علمی و کنگره‌های بین المللی از عنوان «خلیج فارس و دریای پارس» دفاع نموده‌اند، تشکر و قدردانی نمایم.

همچنین از سرکار خانم مهندس الناز بلوری فرد، مترجم گرانسنگ که با ترجمه‌ای روان و شیوا اقدام به چاپ کتاب ارزشمند «خلیج فارس، ناگفته‌های جزیره خارک» نموده است، تشکر و قدردانی می‌نمایم. شایان ذکر است که ایشان، مترجم اثری دیگر از دکتر فلور با عنوان «خلیج فارس، اعراب هوله سواحل شیبکوه ایران» و دارای مدرک مهندسی کامپیوتر، کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات و راهنمای بین المللی گردشگری با علاقه وافر به جنوب ایران می‌باشند.

بمنه و کرمه

دکتر عبدالکریم مشایخی

۱۳۹۹/۳/۱۸ بوشهر

سخن مترجم

۴

شکر ایزد که زاده سرزمینی نجیب و سخاوتمند با برج و باروهایی به قامت دماوند و سترگی زاگرس هستم. ایران بانویی که مرواریدهای درخشان کهن‌ترین دریایی که انسان شناخته‌است، بر میان انگشتی‌های زنانش، گواه عشق است. ساکنان پیرامون خلیج فارس، نخستین انسان‌هایی بودند که با هنر دریانوردی آشنا شده و به کشتی‌رانی پرداخته‌اند و همین، سبب پیدایش و رشد فرهنگ، بازرگانی و پیدایی امپراتوری‌های عیلام، آکاد، سومر، کلد، بابل، آشور، ماد و پارس شد. خلیج فارس از دوران باستان تا امروز، یکی از مهم‌ترین راه‌های دریایی جهان بوده و همواره از جایگاه استراتژیک برخوردار بوده‌است. ژرفای کم عمق این دریا به استخراج نفت کمک می‌کند. صید مروارید در خلیج فارس با پیشینه سه هزار ساله و مرغوبیت جنس و درخشندگی ویژه، شهرت جهانی دارد. همچنین مرجان، ماهی و میگو به اندازه زیاد و گونه‌های بسیار از دیگر ثروت‌های این دریای ارزشمند است. مهم‌ترین جزیره‌های خلیج فارس، عبارت‌اند از: بونه، دارا، قبر ناخدا، مینو، ام‌الکرم، جبرین، خارک، خارگو، خان، شیخ کرامه، شیف، عباسک، فارسی، عربی، گرم، متاف، نخیلو، بوموسی، تَنب بزرگ، تَنب کوچک، سری یا سوری، شتوار، شیخ اندرابی، فارور، فارورگان، قشم، کیش، لاوان، هرموز، هندرابی، هنگام، بحرین و ... که جزیره مرجانی خارک با مساحتی حدود ۳۱ کیلومتر مربع در شمال غربی بندر بوشهر و در ژرف‌ترین نقطه خلیج فارس، یکی از شمالی‌ترین این جزایر است و قدمت آن به بیش از شش هزار سال می‌رسد. زمین‌شناسان، پیدایش آن را به ۱۴ هزار سال پیش نسبت می‌دهند. عیلامیان از هزاره سوم پ.م، صدها سال از خلیج فارس به عنوان راه ارتباطی و از بندر بوشهر و جزیره خارک برای حکمرانی بر کرانه‌ها و جزیره‌های آن و همچنین بازرگانی با

هند باختری و دره نیل، استفاده می‌کردند.^۱ آثار باستانی ریشهر و جزیره خارک در استان بوشهر، نشان می‌دهد که در آن روزگاران، عیلامیان از این نقاط برای سکونت، کشتی‌رانی و بازرگانی در کناره‌های دریای پارس^۲ استفاده می‌کردند.^۳

در میانه سده ۱۶ م، هلندی‌ها نیز همانند انگلیسی‌ها خود را به دریای پارس رساندند و شرکت‌ها و دفاتر بازرگانی آن‌ها در تیس، جاسک، هرموز، بندرعباس، بوشهر و خارک با یکدیگر به رقابت پرداختند و کتاب پیش رو که حاصل پژوهش‌های ایران شناس هلندی، دکتر ویلیم فلور است، تحولات منطقه را با نگاه ویژه به جزیره خارک به شکلی کامل و با رعایت جزئیات و البته بیشتر به استناد اسناد و سرچشمه‌های مکتوب کمپانی‌های هلندی و انگلیسی بیان می‌نماید.

فرآیند ترجمه با حفظ امانت‌داری محتوایی صورت گرفته و جای بسی خرسندی است که جناب آقای دکتر «عبدالکریم مشایخی»، رییس بنیاد بوشهرشناسی با حوصله و دقت بسیار، ضمن مطالعه ترجمه این کتاب، مقدمه بسیار ارزشمندی بر آن تقریر نموده‌اند و در این مسیر، اینجانب را معلم و راهنمایی ارزنده بودند و بدینوسیله مراتب تشکر و قدرشناسی خود را با احترام فراوان تقدیم ایشان می‌دارم.

این کتاب، دومین اثر پژوهشی پروفیسور ویلیم فلور است که توسط اینجانب به زبان فارسی ترجمه شده‌است. کتاب «خلیج فارس، اعراب هوله سواحل شیبکوه ایران»، در تابستان ۱۳۹۷ ترجمه شد و با مقدمه‌ای از استاد گرانمایه، آقای دکتر «ایرج افشار سیستانی» ملقب به «پدر ایران شناسی» در همان سال به چاپ رسید.

از اساتید، پژوهشگران و خوانندگان گرامی در کمال احترام تقاضا می‌شود نظرات، پیشنهادات و انتقادات خود را ابراز دارند تا در چاپ‌های بعدی این اثر و نیز پژوهش‌ها، تدوین یا ترجمه‌های آتی به کار گرفته شود.

از همسر گرامی، دختر نازنین و پسر عزیزم که با مهربانی، مشوق من در انجام این کار بودند، متشکر و سپاسگزارم.

۱ امیر ابراهیمی، عبدالرضا، خلیج فارس، ص ۲۰

۲ آب‌های جنوب ایران از دریای سرخ تا کرانه‌های سند در پاکستان در آثار تاریخی و جغرافیایی، دریای پارس نامیده شده‌است. بخشی از این آب‌ها که از تنگه هرموز به سوی باختر تا پیوستگاه اروند رود و بهمن شیر کشیده شده‌است، خلیج فارس نام دارد و بخش دیگر که از تنگه هرموز به سوی خاور تا پیوستگاه رود سند ادامه دارد، دریای مکران یا دریای عمان نامیده می‌شود. ر.ک: افشار سیستانی، ایرج، نام خلیج فارس، پیش‌گفتار.

۳ آمیه، پیر. تاریخ عیلام، ص ۲

همچنین در پایان، مهر و قدردانی خود را تقدیم عزیزانی می‌دارم که در ترجمه و انتشار این اثر، همراه و یاور اینجانب بودند:

بوشهرشناسی: مهندس محسن شریف نژاد

ویراستار فنی و ادبی: الهام بلوری فرد

صفحه آرایی: نرجس علیرضا زاده

طراحی جلد: نرجس علیرضا زاده - آیلین قاسم پور

با مهر

الناز بلوری فرد

تابستان ۱۳۹۹

مقدمه

۴

در زبان فارسی این جزیره خارک نامیده می‌شود (که نام نهمین جلد از کتاب‌های مجموعه «خلیج فارس» ویلیم فلور است)، اما عرب‌ها آن را «خریج» می‌نامند. جزیره کوچک‌تر نزدیک به آن «خارگو» نام دارد که عرب‌ها آن را «خوایریج» می‌نامند. این در حالی است که اروپایی‌ها آن را «کورگو» یا «کورگو» می‌نامیدند.^۱ این جزیره سنگی ۳۱ کیلومتر مربع مساحت دارد و در ۵۵ کیلومتری شهر بوشهر و ۳۲ کیلومتری بندر ریگ واقع شده است. جزیره خارک از شمال به جنوب ۶٫۶ کیلومتر طول و ۴٫۸ کیلومتر عرض دارد. عرض متوسط آن حدود ۱٫۶ کیلومتر و تقریباً به شکل مثلث است. در سال ۱۸۳۰ م، بومیان منطقه می‌گفتند که تمام جزیره را می‌توان در عرض پنج ساعت با پای پیاده طی کرد. بیشتر جزیره شامل تپه‌های بی‌آب و علف با بیش از ۷۶ متر ارتفاع است که در مرکز و جنوب خارک قرار دارند. در بخش‌های شمالی از اختلاف سطح کاسته و به پرتگاه‌هایی به ارتفاع ۶ تا ۹ متر، منتهی می‌شود. کوه‌های سنگی و سنگ آهک، چشم‌اندازی متروک را با زمینی که شکسته و ناهموار است، عرضه می‌دارند. تپه‌ها پوشیده از یک برش آهکی لایه نازک است که زیر آن لایه‌ای ضخیم‌تر از بسترهای نرم‌تر قرار دارد و به آرامی توسط باد و باران فرسایش می‌یابد. تنها زمین پست، دشتی در حدود ۲٫۶ کیلومتر مربع است که در قسمت شرقی جزیره قرار دارد و تا دهه ۱۹۵۰ در لبه آن یک روستا و مکان یک دژ قدیمی هلندی قرار داشت. قسمت پایین یک خاک شنی دارد. جزیره توسط یک صخره به عرض ۰٫۸ کیلومتر احاطه شده است.

ساحل جزیره باریک است و تا دهه ۱۹۵۰ م، بهترین لنگرگاه خارج از روستا بوده، اما

الورمر ۱۹۱۵، جلد ۲، صفحه ۱۹۱۹ برای یافتن معانی احتمالی نام جزیره به لغتنامه دهخدا مراجعه کنید.

زمین آن سفت و سخت است. یک ساحل مروارید مانند بین خارک و خارگو در فاصله‌ای بسیار دور از کرانه دریا وجود دارد. از آنجا که سنگ آهک متخلخل خارک آب را جمع‌آوری می‌کند، این جزیره حضور برخی غزال‌ها و پرندگان وحشی را حفظ کرده‌است. آب و هوایی که مانند آب و هوای بحرین و فقط در تابستان از آن خنک‌تر است، آب و هوایی سالم که شرجی و رطوبت آن از بوشهر کم‌تر است. در قرن نوزدهم، دمای بیشینه معمولاً در جاده‌ها از ۳۵ درجه سلسیوس تجاوز نمی‌کرد.^۱

جزیره با پوشش گیاهی شنی، علف‌ها و بوته‌های کوتاه پوشیده شده‌است. ساحل جزیره نیز شنی است و پوشش گیاهی کمی دارد. گندم و نخل خرما کاشته می‌شود که تا حدود سال ۱۹۱۰م، با استفاده از چاه‌های آب، آبیاری انجام می‌شده‌است. جزیره تا اواخر دهه ۱۹۷۰م، خالی از سکنه بوده که در آن یک کمپ نیروی هوایی با یک باند فرود و تعدادی ساختمان دائمی در انتهای شمالی آن ساخته شده‌است. در اوایل دهه ۱۹۷۰م، به عنوان پناهگاه حیات وحش اعلام شد.^۱

ممکن است پرسیده شود که چرا کتابی درباره این جزیره کوچک و به ظاهر ناچیز نوشته شده‌است؟ در واقع آثار مرجع و استاندارد، وجود آن را نادیده می‌گیرند. تا اواسط دهه ۱۹۵۰م، تنها تعداد کمی از ایرانیان درباره آن شنیده بودند. در بیشتر تاریخ شناخته‌شده جهان، خارک در واقع تنها جزیره ناشناخته در خلیج فارس بود، اما علاوه بر نقش مهمی که در تجارت منطقه داشت، آب و غذای کشتی‌های عبوری، ناخدایان و دریانوردانی که با کشتی به بصره می‌رفتند، تأمین می‌کرد. بنابراین، عرب‌ها، خارک را «مادر ناخدایان» (ام‌الربانیان) نامیدند. آرامگاه محمد حنفیه، زیارتگاهی در جزیره بود. در قرن هجدهم، پس از آنکه هلندی‌ها این جزیره را به مرکز تجارت خود در خلیج فارس تبدیل کردند، اهمیت این منطقه افزایش یافت و حتی پس از جدایی هلند، همچنان نقش مهمی در سیاست محلی ایفا می‌کرد. علاوه بر این در قرن نوزدهم و به دلیل درگیری میان ایران و بریتانیای کبیر به سبب موقعیت این جزیره، دو بار مورد اشغال قرار گرفت. در واقع در سال ۱۸۷۵م، پری فوگ، مسافر آمریکایی، خارک را «مهم‌ترین نقطه استراتژیک در خلیج فارس» نامید که انتظار داشت به زودی توسط بریتانیا اشغال شود. اگر چه پس از آن تاریخ، بریتانیا علاقه خود را به خارک از دست داد، اما این جزیره همچنان نقش خود را در تأمین مایحتاج، آب و غذا برای کشتی‌هایی که از بصره در آمد و شد بودند، ایفا می‌کرد. اگر شرکت ملی نفت ایران در دهه ۱۹۵۰م، تصمیم نگرفته بود که پایانه اصلی خارک را برای صادرات نفت خام بسازد، این جزیره قطعاً به فراموشی سپرده

۱ خسرو ۱۳۴۲، صفحه ۶۲ لورنتز ۲۰۱۰، پی ۱۶۷ استیونز ۱۹۷۹، پی ۲۸۶ خارگو را به سختی توصیف کردند:

بیش از یک گودال شنی، اما مشهور به داشتن یک درخت و دو گاو و نیز پناهگاهی برای حضور گاه به گاه ماهیگیران مهاجر "خارک" که در آن زمان به عنوان یک ایستگاه قرنطینه از آن استفاده می‌کردند. (لیون ای سلنزر، ed. روزنامه نامهرسان کلمبیا لیبیانکوت جهان، نیویورک، ۱۹۶۲، ص ۹۳۷)

می‌شد. کارخانه‌های پتروشیمی بعدی به ساختار اقتصادی جزیره اضافه شدند. در نتیجه، امروزه خارک در سراسر جهان شناخته شده‌است.

آنچه که ما در این مطالعه ارائه می‌دهیم، ابتدا مروری بر تاریخ‌نگاری و باستان‌شناسی این جزیره که شامل برخی آثار جالب از اسکان اولیه مسیحیان می‌باشد، است. این خلاصه‌ای از تحلیل منتشر شده ماری - جوزف استیو را نیز در بر می‌گیرد، زیرا ما نمی‌خواستیم آنچه را که او نوشته‌است را تکرار کنیم. همچنین، هیچ کار باستان‌شناسی جدیدی در جزیره انجام نشده‌است، اگر چه ما برخی اطلاعات را به نوشتار وی افزوده‌ایم. متأسفانه، چیز زیادی در مورد خارک از فتح اعراب تا سال ۱۵۰۰ م، شناخته نشده‌است. با این حال، برای دوره بعد از ۱۵۰۰ م، به لطف مسافران اروپایی، تجار و دیپلمات‌ها ما اطلاعات نسبتاً زیادی در اختیار داریم. در فصل دوم به بحث در مورد آنچه در دوران صفوی در جزیره خارک به وقوع پیوسته می‌پردازیم، ما تحلیلی از فراز و نشیب‌های این جزیره در طول قرن هجدهم ارائه می‌کنیم. یکی از ما در حال حاضر بیشتر این اطلاعات را در نشریات قبلی ارائه کرده‌است، اما به خاطر تکمیل مطلب لازم می‌دانیم که این اطلاعات را به عنوان فصل سوم در نظر بگیریم. همچنین، اطلاعات جدیدی در این مکتوب ارائه می‌شود که در نشریات قبلی وجود ندارد. در فصل چهارم به اتفاقات قرن نوزدهم پرداخته می‌شود، زمانی که نقش خارک عمدتاً توسط سیاست بریتانیا، به ویژه اشغال بریتانیا تعیین شد.

در این پژوهش، ما دوره بعد از ۱۹۶۰ م، یعنی دوره نفت را مورد توجه قرار نخواهیم داد. این مطالعه با تعدادی پیوست به پایان می‌رسد که وضعیت حقوقی مالکیت جزیره را مورد بحث قرار می‌دهند و شرح مقبره محمد حنفیه و تعدادی از نامه‌های فارسی منتشر نشده در قرن نوزدهم در مورد وقایع این جزیره را ارائه می‌دهد و سرانجام ترجمه مقاله‌ای در سال ۱۹۴۵ م، در مورد مالکیت خارک درج می‌شود.

بدینوسیله از «مصطفی دهقان» یکی از بومیان خارک مدرن به خاطر در دسترس قرار دادن بسیاری از تصاویر و نیز تهیه یک کتاب از آوازهای خارک تشکر کنم (مژده ۱۳۸۸). همچنین از پسر «گاس فلور» برای تهیه نقشه خارک و «کیت اوپنشاو» که با مهربانی متن پیش نویس را بازخوانی نمود، متشکرم.